

УДК 81'367.7:82-6

Наталія ЯНЧУК

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВСТАВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ЛИСТАХ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

У статті розглянуто специфіку функціонування вставних конструкцій у епістолярній спадщині Олега Ольжича, визначено їх основні групи та функціональне навантаження

Ключові слова: *Олег Ольжич, епістолярна спадщина, епістолярний стиль, листи, вставні конструкції, вставлені конструкції.*

Олег Ольжич – наш земляк, талановитий український поет ХХ століття, публіцист, учений-археолог, який разом із Оленою Телігою увійшов «в історію національно-визвольної боротьби всієї української нації, а не лише Організації Українських Націоналістів»¹ – залишив по собі надзвичайно багату спадщину, яка ще не одне десятиліття буде об'єктом всебічного дослідження майбутніх поколінь учених.

Об'єктом нашого дослідження стали листи Олега Ольжича, їх мовні особливості, зокрема місце й роль у них вставних та вставлених конструкцій.

«Мова Олега Ольжича – то не лише особливі індивідуальні звороти й улюблені слова-образи. За зовнішньою мовною формою пульсує, б'ється, живе таке сучасне, по-філософському глибоке і водночас емоційне мислення, втілене в довершені інтелектуальні масиви української літературної мови»², що ми спостерігаємо на матеріалі не лише його поезій, а й літературно-критичних та епістолярних праць.

Епістолярна спадщина О. Ольжича обрана нами не випадково, адже часто саме листування допомагає глибше зрозуміти світоглядні позиції автора, особисті почуття та переживання, а також є свідченням його напруженої наукової, громадської та літературної діяльності.

Різні аспекти наукової та літературної спадщини Олега Ольжича вже неодноразово ставали об'єктом дослідження вчених (Л. Дмитришин, М. Пентилюк тощо), зокрема й синтаксичні одиниці в його поезіях (Г. Конторчук).³

Треба зазначити, що мовні особливості текстів епістолярного стилю є досить-таки різноманітними, адже, «епістолярний стиль – функціональний різновид літературної мови, який обслуговує сферу письмових приватних або приватно-

¹ Теліга . Олена. Збірник. – Детройт – Нью-Йорк – Париж, 1977. – С. 470.

² Єрмоленко С. Мовотворчість Олега Ольжича // Дивослово. – 1998. – № 10. – С. 13-15.

³ Конторчук Г. Конотації синтаксичних одиниць у поезії О. Ольжича // Волинь – Житомирщина. – 2013. – № 24. – С. 250-259.

офіційних відносин, уживаний переважно в листуванні, яке, відповідно до теми й мети посилання, існуючих традицій, взаємин кореспондентів, особистості автора, його настрою у момент написання поділяється на родинно-побутове, інтимно-товариське, приватно-ділове та ін»⁴

Епістолярна спадщина Олега Ольжича представлена його листами, передовсім, до рідних йому людей – батька, матері, а також листами до головного редактора «Літературно-наукового вісника» Дмитра Донцова – літературного критика, публіциста, ідеолога українського націоналізму, автора багатьох книжок⁵, що й дозволяє нам виділити два основні типи листів:

– родинно-побутові (з певними приватно-інтимними особливостями, що передовсім, досягаються такими структурними компонентами, як-от: початок листа – специфічні форми звертань до рідних (*дорогий Ба* (345)⁶, *дорога наша Бубо* (345), *любий Бубонько і мумонько* (354)), кінцівка листів (*цілую міцно тебе* (354), *цілуй теж нашу маму* (364)), уживання слів-речень як розмовних елементів із метою підсилення емоційності (*ой* (344), *ну* (346, 351, 355, 356), *о* (348,), *ох* (349,), *Боже помогай, їй-Богу* (352)) тощо;

– приватно-ділові, що містять пошанливі, часто офіційні форми звертань (*Високоповажний Пане Редакторе* (366), *Вельмишановний Пане Редакторе* (368), *Шановний Пане Докторе* (369), *Високоповажний Пане Докторе* (370, 371, 372, 373, 375)) та кінцівок (*Зі справжньою пошаною Ваш О. Ольжич* (374), *Щиро Вас вітаючи, Ваш О. Ольжич* (378), з елементами товариськими (*Здоровлю щиро О. Ольжич* (377), *Зі щирим привітом та пошаною Ваш О. Ольжич* (370)) тощо.

Такі композиційні елементи одночасно служать засобом привертання уваги адресата й вираження ставлення до нього з боку адресанта.

Безпосередній аналіз мовлення листів Олега Ольжича показав, що автор у листах (обох типів) використовує дуже багато вставних конструкцій, які «стоять немов поза реченням, відділені від нього зовнішньою формою, знаками, зміненою мелодією голосу. А проте вони творять часто суть речення»⁷. Саме такі одиниці в реченні здатні формувати найширший спектр модальних відношень: розповідності, питальності, ймовірності тощо⁸.

Аналіз синтаксичних особливостей листів Олега Ольжича, зокрема вставних конструкцій, які там функціонують, цілком підтверджує думку дослідників, що такі одиниці «вказують на дві основні функції, які виконують у реченні вставні компоненти, це – модальну і суб'єктивнооцінну, реалізуючи які вставні слова, словосполучення і речення характеризуються досить різноманітною семантикою»⁹, на основі якої їх найдоречніше класифікувати¹⁰:

– компоненти зі значенням достовірності, упевненості, категоричності: *Звичайно, навчання при теперішніх умовах ведеться дуже погано і нерегулярно...*

⁴ Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 175.

⁵ Ольжич Олег. Вибрані твори / Упорядн. О. Зінкевич; передм. Є. Сверстюка. – 2-ге вид. – К.: Смолоскип, 2009. – 610 с.

⁶ Тут і далі цитуємо, вказуючи в дужках лише сторінку, за: Ольжич Олег. Вибрані твори / Упорядн. О. Зінкевич; передм. Є. Сверстюка. – 2-ге вид. – К.: Смолоскип, 2009. – 664 с.

⁷ Кисілевський К. Українська мова. – Мюнхен, 1948. – С. 91

⁸ Мойсієнко А. К. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого речення. – К.: ПП Я. Січовик, 2006. – С. 158.

⁹ Там само, С. 159

¹⁰ Там само. – С. 159.

(343); *Безумовно, є багато помилок... (349); Багато я, звичайно, додав... (349); Читаю, Ба: хочу читати, щоб бути освіченим, а нащо бути, їй-Богу, не знаю... Правда, я філософ (352); А справді, охоче я покопався б з рік у вогкій землі, послухав би жайворонків і перепелів в житах (355);*

– компоненти на позначення непевності, сумніву, припущення: *А то якби не вони, то, мабуть, страх як сумував би (344); Вліпляю в нього якомога більше, бо, може, тільки він проскочить (348); Шкодую, що тепер не пишу. Може, виходило б краще (349); Пишу так дрібно через те, що хочу написати побільш в цьому листі, бо, може, тільки його ти прочитаєш (349); Може, я й справді допоможу тобі в дечому в справі видання дитячої читанки (349); Все одно не можна всього написати і розказати словами, мабуть, теж, бо я й сам не можу собі у голові всього цього скомпонувати (351); Тепер я, мабуть, тобі знов буду писати, принаймні так зараз думаю (351); Може, й так (353). І Стецького, гадаю, можна було б посунути на ГУК. Це, певне, заважило б (355); Мали б ми, газди, ходити, лежати на траві, а може, й справді поласувати овочами. Шкода! Може, ще не пропало? (359-360);*

– компоненти, в основі яких – емоційно позитивна чи негативна оцінка: *Мучився б, Слава Богу, що в тебе настрої і самопочуття добрі (344);*

– компоненти, що вказують на спосіб об'єктивації вираженої думки: *Гадаю, що ти добре мене зрозумієш, що я хотів тобі сказати (359); В колишній Росії, на мою думку, культура інтелігенції стояла найвище (362);*

– компоненти, що виражають безпосереднє звернення до особи, привносячи інтимізуєчий, довірливий тон у висловлювання: *Знаєш, у нас тепер бувають грози (346); Бачиш, Сисоєва сказки природи не пропали дарма (350); Микитенка, як знаєте, з шумом ліквідовано (377); У випадку Вашої згоди чи незгоди, напишіть мені, прошу, по можливості, скоро, на адресу...(364); Не друкуйте їх, прошу, аж доки не з'явиться ціле «Залізо» (365);*

– компоненти зі значенням логічного виділення, підкреслення, вмотивування, послідовності вислову: *Взагалі, я тепер у школі зневірився і в людях також, але все-таки хочеться вірити, що є й гарні (351); Наприклад, по його власному музею водив його я! Відкрив йому очі (на свою голову!) на багато рідких примірників, що про них він не підозривав (354); Між иншим, хоч це і перша моя книжка, але переживаю її складанням... (373); Інша річ, коли сама література «халтурується» (375); У всякім разі – копати я буду зимою чи на весні, приїду сюди вдруге. Взагалі, тут говориться про те, щоб я по скінченні міг дістати посаду в музеї і взятися до мальованої кераміки (355).*

Часто автор поєднує в одному реченні (або в сусідніх) вставні слова різних тематичних груп – уживає поряд слова як засіб привертання уваги та вираження сумнівів (*Продумай, за 2, здається, місяці розійшлося 1400 примірників «Берестейського миру» (356)*) або переконання та сумнівів автора (*Щодо першого становища, то, без сумніву, археологія – найменш улюблена моя «Муза» (357); З перспективою 52-річної людини ти, очевидно, можеш спокійно-епічно писати про золоті поля і луки... З часом все, певне, полагодиться і вернутися в «родину» я можтиму. Завжди (я ж був завжди добрим «чоловіком»), але тепер погоджувати ці речі – дуже тяжко (357-358)*), надаючи висловлюванню додаткової модальної семантики.

Аналіз матеріалу показує, що, умовно виділяючи два типи листів, можна визначити й особливості функціонування вставних одиниць у них, які, зокрема, у листах до рідних часто вказують на впевненість чи не впевненість автора, дають емоційну оцінку інформації, про яку йдеться тощо; у листах же до Дмитра Донцова вставні слова часто служать для вираження припущення або достовірності,

зв'язку між частинами повідомлюваного, вказівки на джерело інформації тощо, а також для підсилення прохання, що часто досягається використанням етикетних формул. Для останніх листів характерними є більша виваженість, логічність, стриманість, що й досягається завдяки вживанню відповідних мовних одиниць.

Поряд із вставними одиницями в епістолярній спадщині Олега Ольжича не менш цікавими є й вставлені конструкції, особливо багато яких у приватному листуванні, де вони вказують на додаткову інформацію, уточнюють її: *Але з них (учителів наших) як з гуски вода* (352); *Починається довга безкровна боротьба (безкровна, бо мурашка не може прокусити броневих лапок жукових)* (345); *А шкода за минулим («за молодістю») і навіть за недавнім* (349). Зокрема, у листах до батька та матері бачимо особисту інформацію, яку автор постійно супроводжує вставленими конструкціями уточнювального характеру; *Вчора приїхав до Любека (58 км. 5 годин)* (361); *І я зараз (9 година ранку) їду їх оглядати. Завтра виїжджаю до Гамбурга (18 і 19 липня сподіваюся листів!)*. *Потім мені можете писати на Бремен (Hauptpostamt)* (361); *В Парижі я проживу місяць (цілком досить), а на поворот знову проситиму у вас* (361); *Ми сидимо в ряд (я, Олесь, Приходько) і вкладаємо цілу свою істоту в гру на цій колективній арфі* (356-357); *Єдина вона (я переконаний) зробить і може зробити щось для України* (359). *Взагалі наука (не тільки археологія)* (358).

Подібні одиниці зустрічаємо (хоча й значно рідше) і в листах до Дмитра Донцова: *Цікаво, що чужинці вибрали ідеологічно найрадикальніші (мистецько найслабші) речі* (366); *В Советах, від яких 5 літ майже неможлива ніяка поетична продукція (бачили збірку Рильського «Літо»?) навіть на «неутральні» теми* (377).

Як бачимо, різний характер вставлених конструкцій: у приватних листах – це переважно слова, словосполучення, які несуть часто інформацію уточнюючого характеру, у листах до Дмитра Донцова – це частіше речення, які містять авторські коментарі та зауваження до певних подій, – зумовлений характером та метою листування. Такі одиниці в листах, як часто й у мовленні взагалі, «створюють враження незапланованих заздалегідь повідомлень або доповнень до основної думки речення»¹¹.

Поряд із вербальними засобами «функцію вставленого компонента можуть виконувати, залежно від модальної семантики загального висловлювання, й знак питання, знак оклику», виступаючи своєрідним засобом привертання уваги: *Одержав я вчора листа (!) від «Петі-неся»* (352); *Є цегельні, де місячно розбиваються сотні і сотні цілих (!) мальованих посудин* (355).

Отже, вставні та вставлені конструкції є важливою складовою синтаксису епістолярної спадщини Олега Ольжича, адже вставні одиниці (переважно непоширені, найчастіше – це прислівники, модальні слова, дієслова), будучи наділеними оцінним компонентом, виступають визначальним в модальній семантиці, своєрідно увиразнюють загальне значення ставлення мовця до висловлюваного; їх повтор або нагромадження в контексті виступає важливим чинником динамізації тексту. Вставлені ж конструкції, уплітаючись у загальну канву оповіді, служать для додаткового повідомлення, пояснення чи уточнення, побіжного зауваження щодо загального висловлювання або окремого його компонента.

Листи О. Ольжича є надзвичайно важливою частиною його творчої спадщини, що відображає позиції автора, його світогляд, а також особливості його мовного стилю, а тому,

¹¹ Вихованець І. Р. Синтаксис // Вихованець І.Р. Городенська К. Г., Грищенко А. П. Граматика української мови. – К.: Рад. Школа, 1982. – С. 193

на нашу думку, і надалі ставатиму об'єктом наукових лінгвістичних студій.

Nataliia Yanchuk

The functioning of inserted constructions in Oleg Olzhych's letters

The article deals with the specifics of the inserts functioning in the letters of Oleg Olzhich, our fellow countryman, a talented Ukrainian poet of the twentieth century, a publicist, a scientist-archaeologist, who left a very rich heritage which, for more than a decade, will be the subject of a comprehensive study of future generations of scientists.

The object of the study was the letters of Oleg Olzhich to his relatives and to Dmitry Dontsov, their linguistic features, in particular the place and role of their inserted and inserted structures.

The analysis of the material shows that, conditionally separating two types of letters (family-household and private-business), it is possible to determine the peculiarities of the functioning of the insert units in them, which, in particular, in letters to relatives often indicate the author's confidence or uncertainty, give an emotional assessment the information in question, etc.; in the letters to Dmitry Dontsov inserted words often serve to express the assumption or authenticity, the relationship between the parts of the message, the indication of the source of information, etc., as well as to increase the request, which is often achieved using the use of etiquette formulas. The most recent letters are characterized by greater balance, logic, restraint, which is achieved through the use of appropriate linguistic units.

Embedded and inserted constructs are an important part of the syntax of the epistolary heritage of Oleg Olzhich, because the interlocking units (mostly unpopular, most often adverbs, modal words, verbs), being endowed with a valued component, are decisive in modal semantics, peculiarly revealing the general meaning of the speaker's attitude to the statement ; their repetition or accumulation in the context of an important factor in the dynamization of the text. The inserted constructs, interweaving in the general context of the narrative, serve for additional message, explanation or refinement, a cursory remark about the general statement or its separate component.

The letters of O. Olzhich reflect the position of the author, his outlook, as well as the peculiarities of his linguistic style, and therefore, in our opinion, will continue to be the subject of scientific linguistic studies.

Keywords: *Oleg Olzhych, epistolary inheritance, epistolary style, letters, inserted constructions, cuttings-in constructions.*